

NIEUWSBRIEF

Archeologie en Monumenten

Bergen op Zoom

**Opgraving bij de
oude gasfabriek**

Voor uw agenda

**Blauwehandstraat 3
'De Gulden Hand'**

Boekennieuws

**Verhalen over metalen
'Lakenloodjes'**

TV Archeologie

Van de bestuurstafel

DE OPGRAVING BIJ DE OUDE GASFABRIEK: de ontdekking van een vroeg 16de eeuwse majolica pottenbakkerij

Deel 1

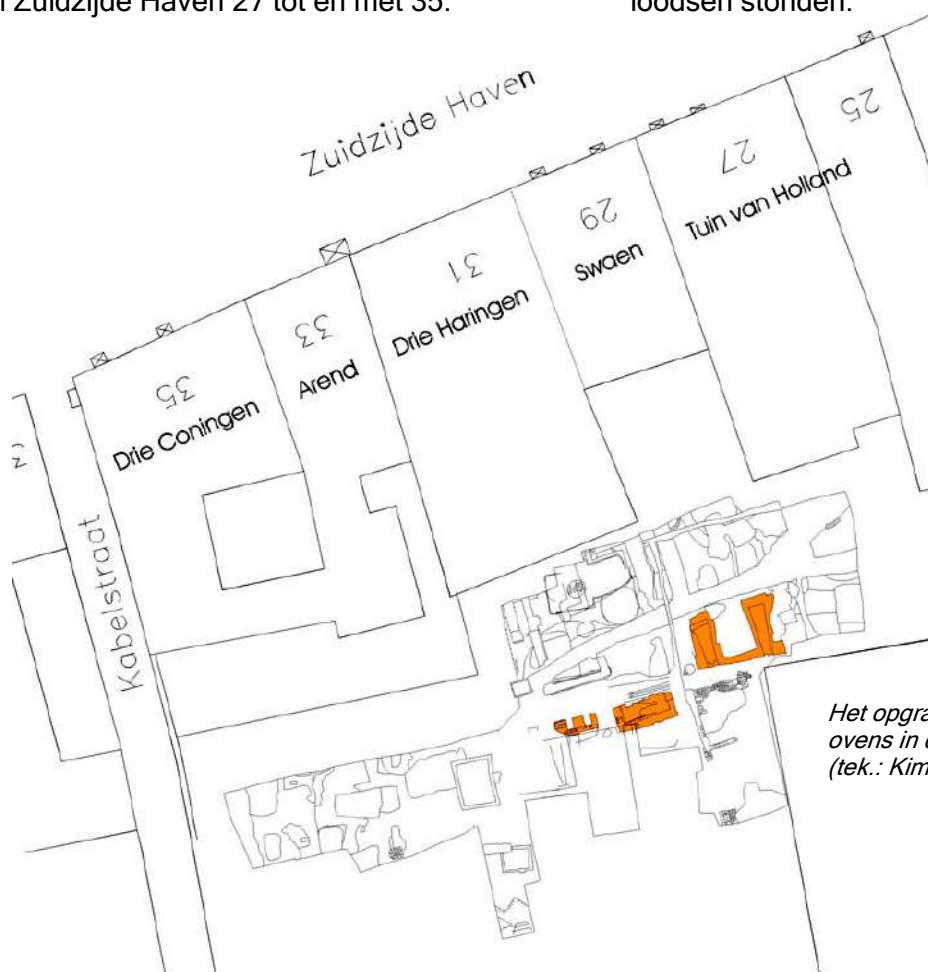
(Marco Vermunt)

In de maand augustus en in de winter van 2005 voerde de gemeente een opgraving uit op het terrein van de voormalige gasfabriek aan de Van Konijnenburgweg. Aanleiding was de sanering van het terrein en de toekomstige nieuwbouw die het gebied een nieuwe uitstraling moet geven. De opgraving strekte zich niet over het hele terrein uit maar bleef beperkt tot de achtererven van de panden aan de Zuidzijde Haven. In april, wanneer de sanering van start gaat, zal er nog een archeologische begeleiding volgen. Hoewel de opgraving tamelijk kleinschalig was, zijn de resultaten opzienbarend: de resten van drie ovens, funderingen van gebouwen en enkele afvalkuilen, die deel uitmaken van een of meer bedrijven waar gedurende de eerste helft van de 16de eeuw majolica werd vervaardigd. Daarmee is voor ons land de vroegste productie van majolica aangetoond, iets dat al uit geschreven bronnen bekend was maar nu voor het eerst aan de hand van ovens en materiaal aangetoond kan worden. Dat is niet alleen voor Bergen op Zoom een primeur, maar ook belangrijk voor het onderzoek naar majolica in Vlaanderen en Engeland.

De Zuidzijde Haven

De geschiedenis van de opgravingslocatie is bijzonder boeiend. In de middeleeuwen maakte het deel uit van het havengebied, waar een bonte mengeling van woningen en bedrijven te vinden was. De opgraving strekte zich uit op de voormalige achtererven van de huizen Zuidzijde Haven 27 tot en met 35.

In de 15de eeuw stonden daar de panden "De Drie Coningen" (35), "De Arend" (33), "De Drie Haringen" (31), "De Swaen" (29) en "De Tuin van Holland" (27). Naast nummer 35 liep het Drie Koningenstraatje, thans Kabelstraat. Tussen de Arend en de Drie Haringen was ook een steegje, waaraan schuren en loodsen stonden.

Het opgravingsvlak met de drie ovens in donkergrijs
(tek.: Kim van Straten)

In de economische bloeitijd van de 15de eeuw werden “Kamers” gebouwd aan dergelijke stegen: kleine eenkamerwoningen voor arbeiders. Achter de Drie Coningen, de Arend en de drie Haringen stonden ruim tien van dergelijke kamers.

Ongeveer 40 meter naar het zuiden bevond zich de stadswal. Deze wal en ‘vest’ (gracht) worden al vroeg in de 15de eeuw genoemd, terwijl het havengebied pas na 1480 zijn volledige omwalling kreeg. Dit betekent dat de haven aan de zuidzijde al eerder door een aarden wal werd beschermd.

De erven van de huizen strekten zich uit tot aan de wal, waar al in de 16de eeuw huisjes tegenaan stonden gebouwd.

Hoewel er veel gegevens zijn over de eigenaren van de panden -velen waren schippers-, is weinig bekend over de bewoners en de bedrijvigheid die er zich afspeelde. In het begin van de 17de eeuw startte de familie Drabbe een brouwerij achter de Hof van Holland. Achter de Arend werd in 1585 een smouterij in productie genomen, waarbij een conflict ontstond omdat de olieslager Jacob Jacobs het steegje afsloot, waardoor de kamers niet meer bereikbaar waren vanuit de haven. In de 17de eeuw kwam de Arend in bezit van burgemeester François Vroetschap. Het steegje, dat met een poort afgesloten kon worden, werd al snel “Poort van Vroetschap” genoemd. Hij verkocht het achterhuis in 1639 aan Egbert Egberts, onder voorwaarde dat die er een pottenbakkerij zou beginnen. Een vestiging van een pottenbakkerij aan de zuidzijde van de haven was in die tijd buitengewoon, omdat alle potmakerijen geconcentreerd waren langs de Dubbelstraat en Noordzijde Haven. De naam van deze pottenbakkerij is niet bekend, evenmin hoe lang hij in bedrijf was.

Achter de Drie Coningen, ver zuidwaarts op het nieuw aangelegde bastion “Oranje”, werd een schorsmolen gebouwd.

Het huis van Vroetschap was inmiddels omgedoopt tot “Lands Welvaren” en het poortje kreeg de bijpassende naam “Poort van ’s Lands Welvaren”.

In de 19de eeuw heeft de omgeving van de Poort van ’s Lands Welvaren zich ontwikkeld tot een armoedige buurt met bijzonder slechte hygiënische toestanden.

Dat werd verergerd door de oprichting van een gasfabriek in 1858 achter de huisjes. Het gas werd gestookt uit kolen en bewaard in twee enorme gashouders De Poort van ’s Lands Welvaren kreeg nauwelijks daglicht en lag letterlijk in de rook van de gasfabriek. Na de uitbraak van cholera in 1866 en een onderzoek naar de hygiëne van het havengebied, werd in 1895 besloten tot de afbraak van het buurtje. De gasfabriek breidde zich daarna snel uit tot aan de Zuidzijde Haven. De panden aan de haven werden dienstgebouwen. Zuidwaarts was de fabriek al in 1889 vergroot tot aan de Wittoucksingel, nu Van Konijnenburgweg. De ontdekking en exploitatie van het Nederlandse mijn gas leidde in 1948 tot beëindiging van de eigen productie, aansluiting op een landelijk net en de installatie van een grote gasbol. Na de introductie van het aardgas verdween de gasfabriek definitief. De panden aan de Zuidzijde Haven werden huisvesting voor de gemeentebedrijven en in 1974 verrees een groot kantoor achter Zuidzijde Haven 27-29. Thans is ook dit gesloopt en begint het karwei om de vervuiling van ruim 100 jaar kolenstook te saneren ¹⁾.

Majolica

Majolica is een witbakkend aardewerk, bedekt met tinglazuur en voorzien van beschildering in een of meerdere kleuren. De techniek van het tinglazuur bereikte het Middellandse Zeegebied vanuit het Middenoosten en werd vooral beoefend in het zuiden van Spanje, dat eeuwenlang in Moorse handen was. Ook in het noorden van Italië ontstonden ateliers voor majolica, waarvan vele een grote vermaardheid verwierven door hun zeer verfijnde Renaissance-stijl. Majolica bestaat uit een witbakkende klei, die tweemaal gebakken werd. Voorwerpen werden op de draaischijf gedraaid of in vormen gedrukt. Na de eerste ovengang werden ze gedompeld of bestreken met een tinglazuur en vervolgens na droging beschilderd. De onderzijde van schotels werden (vooral bij de latere majolica) nabewerkt met loodglazuur.

Na de tweede ovengang ontstonden prachtige voorwerpen in zeer heldere kleuren, die zeer in trek waren als sierobjecten. Veel majolica vond via handel zijn weg naar het noorden. Majolica uit de 14de en 15de eeuw die in ons land werd verhandeld, was vaak afkomstig uit Valencia. Men noemde het doorgaans "Valensch werck" of "geleigoed". De weinig gebruikte naam 'majolica' is vermoedelijk van Mallorca afgeleid. Met name havensteden met een bloeiende internationale handel zoals Bergen op Zoom in de late 15de eeuw, verhandelden dit kostbare sieraardewerk. Opgravingen van beerputten uit die periode leveren niet zelden Spaanse importen op. Aangezien de handel met Spanje die met Italië ver overvleugelde, kwam er nauwelijks Italiaanse majolica naar het noorden. Deze situatie, in combinatie met de economische bloei van de Bourgondische Nederlanden, leidde tot de komst van Italiaanse majolicaproducten naar onze streken. In 1508 vestigde Guido di Savino, alias Guido Andries, zich in Antwerpen. Zijn atelier lijkt zich gespecialiseerd te hebben in vloer- en wandtegels en kannen. Al vrij snel gingen ook anderen ateliers in het noorden opstarten. Vaak is niet duidelijk of het Italianen waren of lokale pottenbakkers, die de nieuwe techniek van hen geleerd hadden. De eerste stad in Nederland, waar met de productie van majolica werd begonnen, is Bergen op Zoom. Later volgden steden zoals Utrecht en Amsterdam.

Meester Lucas

In 1518 trekt het stadsbestuur ruim 20 pond uit voor het bouwen "van den nyeuwen pothoven, die gemaect es om de geleyerssche potten daer inne te backenen", ten behoeve van meester Lucas, wonende in de Steenbergsestraat²). Het werk wordt vrij uitvoerig beschreven en betreft niet alleen de oven zelf maar ongetwijfeld ook de ruimte waar deze in stond.

Waar de oven werd gebouwd, staat niet vermeld. In 1534 vindt de verkoop plaats van het huis "De Drie Haringen" aan de Zuidzijde Haven. Koper is Margriete Jansdochter, weduwe van wijlen Lucas Raymondts, geleybakker.

Ongetwijfeld is het dezelfde Lucas. Het huis met erf en kamerwoning wordt op dat moment aan de zuidzijde begrensd door Peter de Geleybakker.

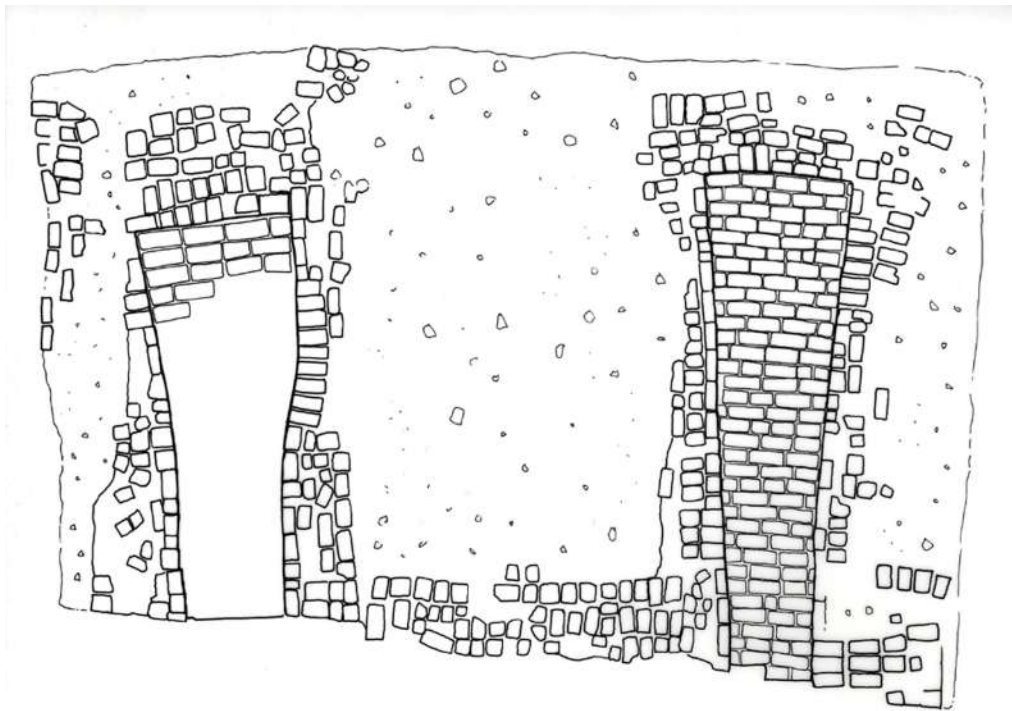
In 1550 wordt een pakhuis achter de Arend verkocht, gelegen naast de Drie Haringen en daarvan gescheiden door het steegje. Als zuidelijke belending wordt een zekere Rocsjine de Geleybakker genoemd. Deze twee vermeldingen doen vermoeden dat de majolica-ateliers in Bergen op Zoom aan de Zuidzijde van de Haven lagen, hetgeen nu door de opgravingen is bevestigd.

De opgraving

Achter het pand "De Swaen" werd een grote vierkante structuur van 3,50 x 5,25 meter opgegraven, bestaande uit verbrande klei en baksteenpuin. Hierin waren twee smalle taps toelopende kanalen gemetseld van baksteen. Ook de bodems waren van steen. De kanalen lagen beide vol met as en gemodelleerde bakstenen, die aan een zijde flink verbrand waren. De kanalen toonden sporen van verhitting, maar niet zo sterk als bij een keramiekoven verwacht moet worden.

Oven achter het pand "De Swaen" (Foto: Alexander vd Kallen)

*Tekening van opgegraven oven achter het pand "De Swaen" met onder de doorsnede
(Tek: auteur)*

1m

Waarschijnlijk hebben we te maken met een of twee ovens met een drieledige opbouw: onderin een aslade waar verbrandingsresten tijdens het stoken met een rakel uitgehaald konden worden; daarboven de eigenlijke stookruimte met een vloer van gemodelleerde stenen, waarlangs de as naar beneden kon vallen. Die vloer rustte waarschijnlijk op gordelboogjes, waar helaas geen resten van bewaard zijn. Daar weer boven bevond zich dan de eigenlijke ovenkamer waar het aardewerk in stond. Deze ruimte had een vloer van platte tegels, waar eveneens fragmenten van gevonden zijn. Het overblijfsel van onze oven(s) betreft dus alleen het uiterste onderste gedeelte; de hele bovenbouw is verdwenen.

*Gemodelleerde vloersteen stookruimte
(Foto: Alexander vd Kallen)*

De oven werd bediend vanuit zuidelijke richting. Daar kwamen de funderingen tevoorschijn van een rechthoekige ruimte, met steen geplaveid. Nog verder zuidwaarts was nog een ruimte. Helaas is het kantoor van het energiebedrijf in 1975 dwars door deze funderingen gebouwd.

Ovens van dit 'staande' type, waarin het vuur recht onder de oveninhoud brandt, zijn normaal voor majolica- en faience, hoewel juist deze langwerpige asladen niet eerder werden opgegraven. In de faienceproductie is een dergelijke dubbeloven met twee naast elkaar gelegen stookruimtes niet ongevoen.

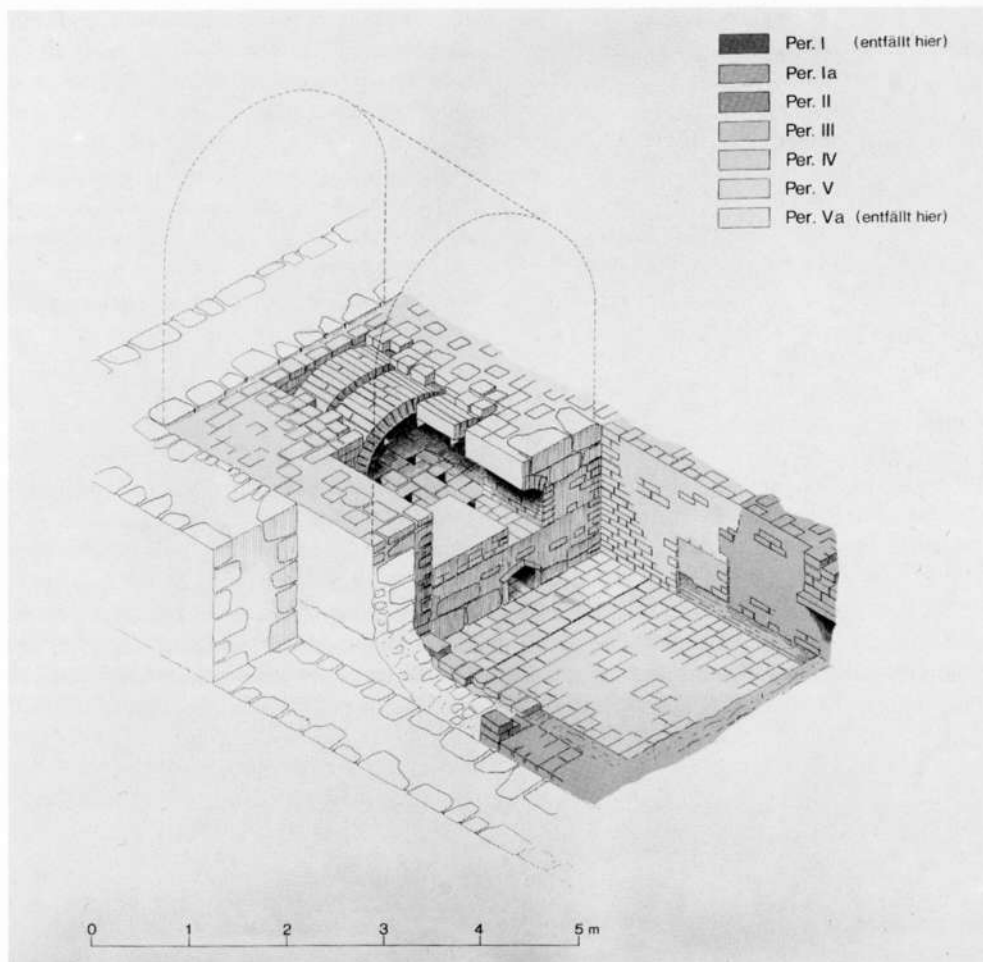
Voorbeelden zijn bekend uit Zwitserland ³⁾.

Een 18de eeuwse oven uit Ludwigsburg (Duitsland) had ook een driedelige opbouw (zie afbeelding). In een van de sleuven werd welgeteld één scherfje majolica gevonden.

Gaat het hier wel om een majolica-oven? Er zijn voorlopig geen redenen om aan te nemen, dat er iets anders dan majolica vervaardigd werd. Indien de oven en de werkplaats aan alle zijden omsloten waren, is er geen ruimte geweest om ovenafval (misbaksels) vlakbij weg te werpen. Dit zou het gemis aan vondsten kunnen verklaren.

Productie van daktegels of bakstenen ligt niet voor de hand, omdat deze in heel grote ovens werden gebakken, vaak in de buurt van kleilagen, ver buiten de stad.

Er zijn wel aanwijzingen dat de oven ooit gerepareerd is. De bakstenen wanden en vloeren van de asladen werden hersteld met kleinere stenen. Het lijkt alsof de ovens in de late 16de of 17de eeuw nog een keer zijn opgelapt en mogelijk kortstondig dienden voor het bakken van 'gewoon' rood aardewerk.

Ludwigsburg, reconstructie van porseleinoven.

Achter het huis “De Drie Haringen” kwam een andere ovenplattegrond tevoorschijn. Het is een rechthoekige oven van gemetselde baksteen. De vloer was duidelijk flink ingebrand en verglaasd door contact met het vuur. Helaas was van de ovenwanden maar weinig bewaard. Bovendien waren er aan de noordzijde twee mantelbuizen dwars doorheen gegraven. De inwendige lengte bedroeg 2,58 meter; de breedte bedroeg tenminste 1,10 meter.

Rechthoekige oven achter het pand “De Drie Haringen” (Foto: Alexander vd Kallen)

In dit geval is niet duidelijk, vanuit welke richting de oven werd bediend. Dit type oven beantwoordt geheel aan de majolica-ovens die in Antwerpen en in andere plaatsen al werden opgegraven⁴⁾. De techniek van deze staande ovens werd uitvoerig beschreven door de Italiaan Cipriano Piccolpasso in zijn “Li tre libri dell’arte del vasaio” uit het midden van de 16de eeuw. De majolica-oven was een rechthoekig hoog bouwwerk, bestaande uit een stookkamer onder en een bakruimte boven. De voorwerpen werden in de ruimte geplaatst waarna deze werd dichtgemetseld. Het stoken was een moeilijk proces, omdat -meer dan bij een oven voor gewoon aardewerk- sterke temperatuurschommelingen of vuile brandstof de hele lading kon verpesten. De gevonden vloer zou dan de stookvloer moeten zijn. Op en rondom de ovenvloer werden veel scherven van mislukte majolica gevonden. Dichter bij het huis kwam een diepe kuil aan het licht, die vol was gegooid met verbrande baksteen, stukken daktegel en fragmenten van majolica.

Vlak naast de rechthoekige oven bevond zich een restant van een derde stenen constructie, die ook als oven geïnterpreteerd wordt. Het is een deel van een twee meter brede oven, waarin twee smalle uitsparingen zijn gemaakt. De sporen van verhitting en as wijzen op een functie als asladen. Helaas is het bouwsel grotendeels vernield door dezelfde mantelbuizen. Op het eerste gezicht lijkt het een verkleinde versie van de grootste oven. Als dit klopt, dan werd hij vanuit noordelijke richting bediend. Ook in dit geval bevonden zich veel fragmenten van majolica op en naast de oven. Tijdens de opgraving bleek dat deze oven op een oudere kuil was gezet. Die kuil lag vol met misbaksels, daktegels en gereedschappen die bij het bakken gebruikt werden.

Kleinste oven achter “De Drie Haringen” (Foto: Alexander vd Kallen)

Van wie waren de ovens?

De rechthoekige en de kleinste oven liggen beide op het erf van De Drie Haringen. Het is aannemelijk, maar moeilijk te bewijzen, dat ze deel uitmaakten van het bedrijf van Lucas Raymondts dat in 1518 werd opgebouwd. Na zijn dood heeft zijn weduwe blijkbaar het pand gekocht waar hij gewerkt had, daar waar nu Peter de Geleybakker zijn werkplaats had. Het heeft er echter alle schijn van, dat beide ovens niet de eerste waren, die op het perceel stonden. Ook onder de rechthoekige oven werden namelijk misbakselscherven gevonden, die erop kunnen wijzen dat er al eerder majolica werd vervaardigd. Is misschien de grootste oven met de asladen de eerste oven, uit 1518? In verkoopacten van De Swaen wordt geen bedrijf of geleybakker genoemd.

Achter het pand stond een pakhuis, dat in het eerste kwart van de 16de eeuw in bezit was van een schipper. Het erf van de Swaen grensde verder zuidwaarts aan dat van het buurpand, "De Tuin van Holland". Ook van dat pand is geen vermelding van een geleybakker gevonden. Het is een tot nu toe onopgelost raadsel.

De opgraving strekte zich westwaarts ook uit achter de panden De Drie Coningen en De Arend. Hoewel Rocsjine de Geleybakker achter de Arend actief was, is er geen spoor van zijn majolicaproductie gevonden. Mogelijk bevond zijn bedrijf zich verder naar het zuiden. Dit zal hopelijk tijdens de komende sanering duidelijk worden.

Voorlopig blijft onbekend, of hier sprake is van een of twee bedrijven. Volgen de ovens elkaar in tijd op of zijn ze gelijktijdig gebruikt?

De verdere studie van de vondsten, hun onderlinge samenhang en datering, kan bijdragen aan een beter inzicht in de productie.

De vondsten

Het vondstmateriaal is nog in bewerking en er kunnen nog nauwelijks veel uitspraken over gedaan worden. Duidelijk is wel dat er aan de Zuidzijde Haven allerlei vormen van majolica werden geproduceerd, zoals we die kennen uit de handel van de vroege 16de eeuw. Men maakte schotels, kannen, schaaltes, kommen, albarelli (hoge voorraadpotten) en zelfs deksels. Het materiaal is veel gevarieerder dan dat van opgegraven ateliers in Antwerpen of Utrecht.

*Fragmenten van beschilderde majolica
(Foto: Alexander vd Kallen)*

De meeste scherven zijn afkomstig van de eerste ovengang en bestaan uit zogenaamd "biscuit": ruw onbewerkt aardewerk. Een geringer deel is wel afgewerkt, maar in veel gevallen is de glazuur er alsnog af gebrand. De meest voorkomende fout in het Bergse fabricageproces is het niet goed aanhechten van de glazuur op de scherf. Dit wordt "schiften" genoemd. Bij het beschilderde aardewerk valt de fijnheid op en de felheid van de kleuren geel, groen en oranje. Meestal zijn de voorwerpen beschilderd met florale of geometrische motieven. Opvallend is het grote aantal van de kleine 'bloemen-vaasjes'. Dit zijn kleine bolle vaasjes met steile rand en twee ringvormige oortjes. Vaak dragen ze een opschrift "IHS" (afkorting van Jhesus of In Hoc Signo). De vorm is afgeleid van Spaanse majolica, en komt in grote aantallen voor in Londen. In Antwerpen zijn er geen misbaksels van gevonden, evenmin als in Utrecht of Amsterdam, wat het aannemelijk maakt dat de vele vondsten uit Londen en omgeving van Bergse oorsprong zijn⁵⁾.

Fragmenten van biscuit (Foto: Alexander vd Kallen)

Sommige vormen lijken nauwelijks voor te komen in de handelswaar van die tijd, zoals de albarelli met oren, die direct afgeleid lijken te zijn van Italiaanse voorbeelden, en bekers op platte bodem, imitaties van steengoed bekers uit het Rijnland.

Een andere categorie betreft de tegels. Helaas is er geen enkele beschilderd exemplaar gevonden. De biscuit fragmenten zijn van vierkante én zeskantige tegels.

Behalve majolica leverde de opgraving ook veel scherven van ovenpotten, ofwel "kapsels". Dit zijn ronde bakken met steile rand, van rood aardewerk, waarvan de wanden doorstoken zijn met ronde en driehoekige gaten. Ze dienden om kleine voorwerpen in te plaatsen en te beschermen tegen beschadigingen. Als een voorwerp in de oven kapot zou springen, zouden de kapsels bescherming bieden. Ook werd de temperatuur er beter door geregeld. De kapsels komen exact overeen met die, welke Piccolpasso beschrijft.

Kleine driepuntige sterren van vuurvaste ceramiek dienden om schotels op elkaar te stapelen. Ook werden stukken daktegels gebruikt om voorwerpen te beschermen of op te plaatsen.

Sommige vertonen nog de afdrukken van randen of bodems.

Wat de datering tenslotte betreft, lijkt het ovenafval vooralsnog geen ontwikkeling in vormen of decoratie te vertonen en te passen binnen het tweede kwart van de 16de eeuw.

In de volgende nieuwsbrief zullen de vondsten uitvoerig besproken worden.

- 1) Gegevens onder meer ontleend aan: W. van Ham en C. Vanwesenbeeck, "Gids voor Oud Bergen op Zoom", Antwerpen 1983.
- 2) Stadsrekening 1517/1518, fol. 184-185.
- 3) Bijvoorbeeld een oven in Fribourg, Zwitserland (mededeling Andreas Heege, Bern)
- 4) Voor Antwerpen, zie: J. Veeckman, 'Maiolica in sixteenth- and early seventeenth-century Antwerp; the archaeological evidence', in: D. Gaimster (ed.), "Maiolica in the North" (British Museum occasional paper 122), Londen 1999, p. 113-124.
- 5) Hugo Blake, "Conclusion", in: J. Veeckman (ed.), "Maiolica and glass from Italy to Antwerp and beyond", Antwerpen 2002, p. 393. Met dank aan Hugo Blake voor nadere informatie.

VOOR UW AGENDA

Leiden, t/m 3 september 2006

Anchor de mummie: ontmoet een eeuwenoude Egyptenaar

Mummies zijn een fascinerend fenomeen. Ze prikkelen de nieuwsgierigheid van velen, tot in Hollywood aan toe. De tentoonstelling 'Anchor de mummie' draait om de meer dan 2600 jaar oude mummie van de Egyptische priester Anchhor. Via unieke, digitale scanbeelden kunt u de binnenkant van zijn mummie bekijken. Ook komt u alles te weten over Anchors leven in het oude Egypte en de wijze waarop hij na zijn dood werd gemummificeerd en begraven. U maakt allereerst kennis met Anchhor zelf, vanaf het moment dat hij ruim 2600 jaar geleden als vijfjarig jongetje aan zijn priesteropleiding begon tot aan zijn begrafenis. Door de mummificatie van Anchors lichaam kon zijn ziel eeuwig voortleven in het Egyptische dodenrijk.

Op de tentoonstelling is voor het eerst de binnenkant van de mummie te bewonderen. Recent onderzoek met hypermoderne CT-scanapparatuur van het Academisch Medisch Centrum in Amsterdam leverde unieke beelden op. Met behulp van een interactief computerprogramma kunt u die op de tentoonstelling zelf sturen en manipuleren. Wetenschappers konden nu het gebit, botten en beschermende amuletten tussen de windsels in beeld krijgen, zonder Anchors mummie te beschadigen. De uitkomsten van dit onderzoek komen uitgebreid aan bod.

Informatie: Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28, Leiden

Leeuwarden, t/m 16 september

Mysterieus Celadon

Op zondag 19 februari opent in het Prinsessehof Leeuwarden een tentoonstelling met honderd topstukken celadon, de mysterieuze blauwgroene keramiek uit Azië. De fraaiste voorwerpen die ooit hun weg van China, Korea, Thailand en Japan naar Nederland vonden, zijn in het nationaal keramiekmuseum bijeengebracht. De raadselachtige groene kleur is het meest opvallende aan celadon. Die kent veel schakeringen van olijf- of donker grijsgroen tot een karakteristiek ijsblauw.

Deze specifieke kleur ontstaat door de hoeveelheid ijzerdeeltjes in het glazuur in combinatie met een reducerende manier van stoken. In China ligt de waardering voor celadon dicht bij de nationale passie voor jade, deze kostbare steen levert inspiratie voor het groen van Celadon. De oorsprong van de naam is even mysterieus als de wijze waarop de groenachtige kleur tot stand komt.

Er zijn theorieën in omloop als zou Saladin, schenker van veertig stukken aan de sultan van Damascus de naamgever zijn. Het meest wordt gerefereerd aan de hoofdpersoon in de herdersroman L'Astrée (1610) van Honoré d'Urfé. De groene kledij van deze herder vertoont veel gelijkenis met het eerste celadon dat in die tijd Europa bereikt.

Het is voor het eerst dat de topstukken celadon uit de vier belangrijkste nationale keramiekcollecties bijeen worden gebracht. De mooiste voorwerpen uit het Rijksmuseum Amsterdam, Gemeentemuseum Den Haag, Groninger Museum worden in Leeuwarden getoond. Samen met de objecten uit het Princessehof, dat in ons land de grootste verzameling kent. Het Princessehof laat een scala aan groene kleuren zien, de variëteit in decoratietechnieken evenals de vormen die in de loop der tijd in diverse Aziatische landen ontwikkeld zijn. Additioneel worden celadon objecten getoond van hedendaagse kunstenaars.

Celadon wordt al sinds drieduizend jaar geproduceerd en was aanvankelijk als grafgift bedoeld.

Tijdens de Song dynastie (960-1279) kent celadon een hoogtepunt wanneer er ook voor dagelijks gebruik wordt vervaardigd en er een grote diversiteit aan glazuren ontwikkeld wordt. Vooral de honderden, tegen de heuvels van Longquan gelegen drakenovens leveren een celadon van uitzonderlijke kwaliteit. Vanaf de twaalfde eeuw vindt het zijn weg naar andere Aziatische landen en via handelswegen naar India, Perzië, Turkije en Egypte. Slechts een beperkte hoeveelheid celadon komt terecht in Europa en Nederland. De topstukken worden nu in het Princessehof tentoongesteld.

Informatie: Princessehof, Grote Kerkstraat 11, 8911 DZ Leeuwarden, tel. 058-2948958, openingstijden: dinsdag t/m zondag 11.00 - 17.00 uur

Nijmegen, t/m 7 mei 2006

Een paradijs voor archeologen wordt Nijmegen wel genoemd. Inwoners zijn er mee vertrouwd dat in de stad voortdurend wordt gezocht naar sporen van het verleden. Nijmegen was niet alleen de eerste Romeinse stad in Nederland, maar ook verreweg de belangrijkste.

Met de tentoonstelling 'Nijmegen, oudste stad van Nederland' laat Museum Het Valkhof bezoekers op aansprekende wijze kennis maken met dit roemrijke verleden. Het museum laat de hoogtepunten zien van wat er de afgelopen 25 jaar bij archeologisch onderzoek is gevonden.

Spectaculair onderdeel van de presentatie is het gereconstrueerde gezicht van een rijke vrouw uit de 4de eeuw, van wie het skelet in 2001 werd aangetroffen in een loden sarcofaag in de Nijmeegse binnenstad. Die ontdekking zorgde voor een heuse mediahype in Nederland.

Door de vele opgravingen in de afgelopen 25 jaar is de kennis over de bebouwing en bewoning van Nijmegen in de Romeinse tijd enorm toegenomen. Tal van bijzondere voorwerpen zijn in de tentoonstelling Nijmegen, oudste stad van Nederland gegroepeerd rond twee thema's: Nijmegen als legerbasis van de Romeinen en als stad van de Bataven. Aan de hand van een aantal personen, personages en beroepen, die uit archeologische en historische bronnen bekend zijn, vertelt het museum het verhaal over het leven van de mensen die vanaf het begin van de Romeinse tijd tot de vroege middeleeuwen in Nijmegen hebben gewoond en gewerkt. Een van die mensen is de oogarts Caius Iulius Florus die aan een patiënt een staaroperatie uitlegt.

Romeins Nijmegen komt tot leven in een reeks sfeerbeelden en reconstructies die een indruk geven van de woon- en leefomgeving. Zo kunnen de bezoekers een kijkje nemen in een soldatenbarak, de uitrusting van een ruiter uitproberen, zelf een Romeinse stad inrichten, in een handmolen graan fijn malen en met een Romeinse weegschaal het graan afwegen. Bijzondere ruitershelmen uit een van de legerkampen krijgen een plaats in de tentoonstelling naast vondsten uit tempels en woonhuizen en uit de winkels en werkplaatsen van pottenbakkers en bronsgieters.

Opvallend door hun gaafheid zijn de vaak kostbare voorwerpen die de doden meekregen in hun graf.

Verder toont het museum maquettes en computeranimaties van drie monumentale Romeinse gebouwen: de

commandantswoning (praetorium) van het legerkamp op het Kops Plateau, het hoofdkwartier (principia) van de legioensvesting op de Hunerberg en het immens grote marktgebouw (forum) net daarbuiten.

Een filmisch verslag biedt de bezoeker een kijkje in een van de opgravingen die nu in het centrum van Nijmegen plaatsvinden. Hier is onlangs het oudste stenen huis van Nederland ontdekt.

De tentoonstelling, die tot stand kwam in samenwerking met het Bureau Archeologie van de Gemeente Nijmegen, is te zien van 10 december 2005 t/m 7 mei 2006 in Museum Het Valkhof en vormt het feestelijke sluitstuk van de viering van het 2000-jarig bestaan van Nijmegen.

Informatie: Museum Het Valkhof, Kelfkensbos 59, 6501 BL Nijmegen, 024-3608805, Openingstijden: Di. t/m Vr. 10-17 uur; Za. en Zo. 12-17 uur

Bergen op Zoom, 22 april

Op zaterdag 22 april van 10.30 tot 16.30 uur organiseert onze stichting een open dag op het Gemeentelijk Archeologisch Depot. We zoeken nog vrijwilligers die ons willen helpen met uitleg en toezicht. U kunt zich opgeven bij Ank van der Kallen, tel. 0164-265158, email: vanderkallen@home.nl voor 's morgens van 10.30 tot 13.30 uur of 's middags van 13.30 tot 16.30 uur.

HET PAND BLAUWEHANDSTRAAT 3 - DE GULDEN HAND

Een bouwhistorische verkenning

(Tom van Eekelen)

Het huis de Gulden Hand had in de 19de eeuw een openbare functie in de stad het was n.l.de Boterwaag of ook wel Waag genoemd. Hier werkte de waagmeester. Het aanstellen van een waagmeester was voor 1795 het recht van de markies van Bergen op Zoom. In de 19de eeuw kwam dit recht aan het stadsbestuur. De Waag werd weliswaar boterwaag genoemd, maar ook andere goederen werden er gewogen, zoals slachtvee en bouwmaterialen.

Exterieur

De gepleisterde voorgevel van het pand Blauwehandstraat 3 is een drie vensterassen brede lijstgevel met op de begane grond, net links van de centrale as een poort onder een korfboog met ter rechterzijde de oorspronkelijke voordeur van de bovenwoning. De gevel is gerealiseerd in 1872, het jaar waarin het bestaande pand werd verbouwd tot een boterwaag met bovenwoning. Boven de poort (de in 1940 vernieuwde deuren zijn verdwenen) bevindt zich een lijst waarin op dit moment de naam van de eigenaar te lezen is. De drie vensters op de verdieping hebben een vierruits schuivend onderraam en een vast bovenraam, kenmerkend voor de tweede helft van de negentiende eeuw.

De vensteropeningen hebben een geprofileerde stucomlijsting en een hardstenen onderdorpel. De kroonlijst heeft een rijk gedecoreerde consoles gepositioneerd in lijn met de dagkanten van de vensters.

De achtergevel van het pand vertoont een grote variatie aan materiaal afkomstig uit verschillende perioden. De gevel is op de begane grond nagenoeg geheel gesloopt, het restant muurwerk dateert vooral uit de twintigste eeuw. Ter rechterzijde, op verdiepningsniveau, bevindt zich een venster met een kozijn waarvan de onderdelen met toognagels zijn gezekerd.

Het venster heeft een authentiek tweeruits bovenraam waarvan de middenstijl is voorzien van een naald, kenmerkend voor de empirestijl en te dateren in het tweede kwart van de negentiende eeuw. Het schuifraam, dat uit één ruit bestaat, is in de twintigste eeuw vernieuwd. De borstwering onder het venster is gemetseld met gelige bakstenen, afgesloten met een halfsteens rollaag, een constructie die vermoedelijk ouder is dan het venster. Links in de gevel is muurwerk zichtbaar dat jonger is dan het metselwerk onder het venster, maar aanzienlijk ouder dan de gevelopening van het deurkozijn die in het muurwerk ingehakt is. De linkerzijgevel van het pand gaat deels schuil achter een muur aan de straat. De zijgevel is gepleisterd en heeft een serie ankers op het niveau van de verdieping- en zoldervloer, waar de ankers een dubbele knoop hebben. Het enige venster in de gevel bevindt zich op de eerste verdieping, enkele decimeters rechts van het sprongetje in de gevel.

De rechterzijgevel is een gemeenschappelijke muur met het buurpand Blauwehandstraat 5. Het fragment muurwerk dat zichtbaar is boven de kap van het buurpand is vanaf de straat niet te determineren. De beide zijgevels hebben een mastiekgoot op beugels.

Interieur

Op de begane grond heeft het pand een L-vormige ruimte die in ieder geval sinds 1872 een bedrijfsfunctie heeft en een trapopgang naar de eerste verdieping waar sinds datzelfde jaar een bovenwoning is gesitueerd. De muur die de gang met bordestrap met bovenkwart scheidt van de bedrijfsvloer is met zwartgekleurde bakstenen gemetseld en dateert uit 1872. De vloer van de begane grond is deels gesloopt en deels betegeld; in de gang zijn nog negentiende-eeuwse vloertegels aanwezig. De muren op de begane grond zijn alle afgewerkt met pleister en tot op een hoogte van circa 1,90 meter met wandtegels. Dat de ruimte niet altijd ongedeeld is geweest, bewijst een restant van een dwarsmuur, die op basis van de fragmenten van grindbetonstenen in het midden van de twintigste eeuw kan worden gedateerd. De overloop, met de trap en het toilet tegen de rechterzijmuur, heeft vier deuren (waarvan drie uitgevoerd als paneeldeur) die evenveel aanliggende vertrekken ontsluiten.

De vertrekken in het verlengde van de overloop (een slaapvertrek aan de voorzijde en een keuken aan de achterzijde) zijn relatief klein. In de voorkamer is nog een laat negentiende-eeuwse schouw behouden gebleven.

De trap met kwarten die de zolder ontsluit heeft een baluster die afwijkend is van de baluster van de trap naar de eerste verdieping. Beide balusters zijn van gietijzer maar op verschillende wijze vormgegeven. Op zolder zijn geen historische interieurelementen behouden.

Constructies.

De bouwconstructies geven een goede indicatie van de ouderdom van het pand en haar ontstaansgeschiedenis. Op de begane grond is een groot deel van de constructie van de eerste verdiepingvloer in het zicht, het achterste deel gaat grotendeels schuil achter een verlaagd stucplafond en is zelfs vanaf een ladder moeilijk zichtbaar. De vloerconstructie is samengesteld uit moerbalken en kinderbinten en beslaat vier balkvakken. Op basis van de profilering van de relatief lange sleutelstukken onder de moerbalken is de vloerconstructie te dateren in de late zestiende- of de vroege zeventiende eeuw.

Opvallend is dat de sleutelstukken zijn geplaatst op natuurstenen consoles. In de sleutelstukken zijn geen pengaten of toognagelgaten aanwezig, zodat een toepassing in een houtskelet kan worden uitgesloten. De achterste twee balkvakken van de vloerconstructie zijn nog nagenoeg authentiek. De kinderbinten van het laatste balkvlak zijn ter plaatse van de achtergevel in een strijk balk gelaten welke halverwege rust op een console in de achtergevel. Het eerste en het tweede balkvak, gezien vanaf de voorgevel, zijn, vermoedelijk in 1872 vermaakt. De kinderbinten zijn verdwenen waarna er respectievelijk vier en drie zwaardere balken tussen de moerbalken zijn gelegd. Daarover zijn opnieuw kinderbinten aangebracht, waarbij opvalt dat er weinig tot geen oudere binten zijn hergebruikt. Het vermaken van de balklaag hangt vermoedelijk samen met de functieverandering die het pand in 1872 heeft doorgemaakt.

De begane grond werd ingericht als boterwaag, de nieuw aangebrachte balken hebben vermoedelijk gediend om instrumenten of waren aan op te hangen.

Bijzonder is de balk in de voorgevel waarin niet alleen de oplettingen van de verdwenen kinderbinten aan de bovenzijde zichtbaar is, maar ook een serie toognagelgaten die wijzen op pengaten aan de onderzijde (de zijde waarop het muurwerk van de gevel aansluit) van de balk. Vermoedelijk betreft het hier een puibalk horende bij een houten pui (vakwerk). Ten slotte valt de onregelmatigheid van de oplettingen van de verdwenen kinderbinten in het tweede balkvak, tegen de linkermuur op. Mogelijk duidt dit op de positie van een verdwenen raveling ten behoeve van een rookkanaal van een schouw op de begane grond.

Op de begane grond zijn ook nog sporen aangetroffen van een verdwenen enkelvoudige balklaag die zich tussen de linkermuur en de gangmuur bevond. Op de gangmuur is nog de afdruk te zien van de steektrap die dit opslagniveau ontsloot.

Op de verdieping gaat de balklaag van de zoldervloer grotendeels schuil achter moderne systeemplafonds. Alleen in de voorkamer zijn twee balkvakken zichtbaar.

Dat de vloerconstructie vermoedelijk geheel intact is, wordt duidelijk wanneer op de zolder delen van de vloerbedekking worden gelicht. Door een bestaand gat in de vloerdelen is te zien dat ten minste de achterste moerbalk is behouden.

De kapconstructie van het pand wordt gedragen door drie dekbalkspanten waarvan er twee, het eerste en het tweede, met zekerheid zijn gemerkt en wel met een gezaagde II en respectievelijk een gezaagde III. Ter plaatse van de linkermuur zijn de merken voorzien van een schuin richtingsstreepje - een streepje dat er voor zorgde dat bij de constructie van de vaak geprefabriceerde spanten geen verwarring ontstond welke delen links en welke rechts hoorden. Of het achterste spant ook gemerkt is, valt door de aanwezigheid van een binnenmuur niet te zeggen. Opvallend is in ieder geval het ontbreken van het spant met het merk I.

Een overzicht van de verdiepingvloer, vanaf de begane grond in de richting van de voorgevel. Op de voorgrond een authentiek balkvak met kinderbinten.

Een detail van de opletting van een van de moerbalken met een sleutelstuk en een console.

Een detail van de opletting van de tweede moerbalk met duidelijk op de foto de profilering van het sleutelstuk en de console.

Een detail van de balk in de voorgevel met kepen voor de verdwenen kinderbinten en toognagelgaten aan de onderzijde van de balk

Dit kan erop wijzen dat het spant met dat merk als een strijkskant tegen een oudere voorgevel heeft gestaan of onderdeel is geweest van een houten voorgevel (de puibalk wijst in die richting), maar zou er ook op kunnen duiden dat de hier aanwezige spanten zijn hergebruikt (wat zou kunnen betekenen dat het derde spant het merk I draagt en dus de volgorde van de spanten niet klopt). Op basis van bouwhistorische en stilistische kenmerken (vertroebeld door de grijze verflaag): de toepassing van gekromde spantbenen, gekromde windverbanden en gekromde korbeels, die door middel van toognagels aan de spantbenen zijn gezekeerd, maakt dat de spantbenen nog uit de zestiende of zelfs vijftiende eeuw kunnen dateren, wat wijst in de richting van hergebruik van de spanten, de balklaag waarop de spanten immers staan is te dateren in de late zestiende of de vroege zeventiende eeuw. De vlieringen zijn ook met toonnagels met de dekbalk verbonden. Het A-spant dat op de dekbalk is geplaatst is beduidend minder oud (vermoedelijk 1872) en het dakbeschot is nog in de twintigste eeuw vernieuwd.

Een zicht op de eerste twee spanten in de kap van Blauwehandstraat 3 die gekenmerkt worden door de enigszins archaische vormgeving en mede op basis daarvan te dateren in de 16de, mogelijk zelfs 15de eeuw.

Bouwgeschiedenis

De oorsprong van het huidige pand Blauwehandstraat ligt op basis van de aanwezige balklagen in de late zestiende of de vroege zeventiende eeuw. Het is opvallend dat deze drie gebouwen in dit bouwblok ongeveer dezelfde bouwtijd hebben. Dit is mogelijk te verklaren door de historische belegering van Bergen op Zoom door de Hertog van Parma in 1588 waarbij, naar verluidt, ongeveer de helft van het huizenbestand in de stad werd verwoest. Het pand Blauwehandstraat 3 is dus vermoedelijk tussen 1588 en circa 1625 gebouwd, mogelijk op de plaats van een ouder pand dat bij de belegering in 1588 werd verwoest. Bij de bouw is mogelijk gebruik gemaakt van oudere kapspanten die op de nieuwe balklagen werden geplaatst. In 1872 vond er een grote verbouwing plaats waarbij de gehele voorgevel van het pand vermoedelijk is vernieuwd. Vanwege de bepleisterde staat van het pand is dit echter niet met zekerheid vast te stellen. Mogelijk bevinden zich in de huidige gevel nog restanten met een hogere ouderdom.

Detail van het rechter spantbeen van het eerste spant met het telmerk II.

Stedenbouwkundige en cultuurhistorische waarde

Het pand heeft hoge stedenbouwkundige waarde vanwege de laat zestiende of vroeg zeventiende-eeuws structuur, die vanwege de schaal kenmerkend is voor bebouwing aan de zijstraten van een hoofdstraat, hier de Zuivelstraat waar destijds enigszins grootschaligere bebouwing aanwezig was. Wanneer het pand, zoals vermoed na (of naar aanleiding van) de verwoestingen in 1588 is gebouwd, heeft het pand cultuurhistorische en stedenbouwkundige waarde als onderdeel

van een groter bouwblok dat rond het jaar 1600 haar huidige structuur/vorm kreeg. Als zodanig heeft het gebouw hoge ensemble waarde met ten minste de panden Zuivelstraat 45 en Zuivelstraat 47. Het pand heeft hoge cultuurhistorische waarde omdat het een tijd lang heeft dienst gedaan als boterwaag en als zodanig een wezenlijk rol in de maatschappij had.

Vorenstaand artikel is met instemming van de eigenaar van het pand, dhr. J. Gouverneur, geplaatst.

BOEKENNIEUWS

Fonteinen in Nederland

Ons land herbergt een verborgen schat aan fonteinen en watervallen. Ter verfraaiing van stadspaleizen, in schaduwrijke hoven en in voorname tuinen van buitenplaatsen staan

vernuftige constructies die in de loop der eeuwen zijn bedacht om de beschouwer te verkoelen, vermaken en verrassen. Het water spettert, fluistert en bruist uit metalen monden en marmeren dolfinnen, stroomt lustig over stenen en stijgt

soms tot indrukwekkende hoogten. Het is verbazingwekkend dat deze 'watervoerende monumenten' vrijwel onbekend zijn bij het grotere publiek, juist in een land dat wereldwijd bekend staat om zijn waterbouwkundige werken. Voor de auteur van *Fonteinen in Nederland* een goede reden om de aandacht eens op te vestigen op dit aspect van ons cultureel erfgoed. Opgeluisterd met vele kleurenfoto's geeft dit werk een prachtig overzicht van de ontwikkeling van fonteinen en waterwerken door de eeuwen heen, waarbij zowel de technische als de kunstzinnige aspecten aan bod komen. De fraaiste en meest belangwekkende voorbeelden worden ieder afzonderlijk uitgebreid belicht, evenals de veranderingen in werkwijze en mode die zich in de loop der eeuwen voltrokken.

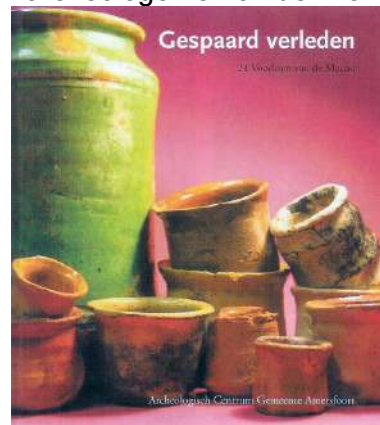
In dit overzichtswerk vindt de lezer voornamelijk watervallen en fonteinen die nog steeds te bewonderen zijn. Maar ook verdwenen kunstwerken passeren de revue en een enkele maal behandelt de auteur een waterwerk waarbij het bleef bij plannen maken. Voor het eerst bijeengebracht in één uitgave; de verborgen en vergeten juweeltjes van ons waterrijke land.

ISBN 90.5730.322.1; gebonden, 159 pag. € 34,95

Gespaard verleden

Op het succesvolle boek 'Een maand op zicht', is een vervolg gekomen: 'Gespaard verleden'. De 24 nieuwste afleveringen van de succes-formule 'Vondst van de Maand', geven wederom een zeer levendig beeld van het verleden. Allerlei nieuwe onderwerpen komen aan bod.

Kijk mee over de schouders van de archeologen en ontdek zelf óf er in al die

eeuwen wel écht iets is veranderd. Ook vroeger zat het ongeluk al in een klein hoekje, en overal loerde gevaar. Maar ja, wat wil je ook in huizen zonder centrale verwarming,

toiletten en lichtknopjes?

ISBN 90.77590.04.8, prijs € 13,50.

VERHALEN OVER METALEN

Lakenloodjes

(Alexander van der Kallen)

Lakenloodjes zijn een soort keurmerken die aan gemaakte stoffen werden bevestigd om aan te tonen dat het textiel voldeed aan de door het gilde gestelde kwaliteitseisen.

De lakenindustrie begint in de 12^e en 13^e eeuw in Vlaanderen. De Noordelijke Nederlanden volgden aan het eind van de 13^e en 14^e eeuw.

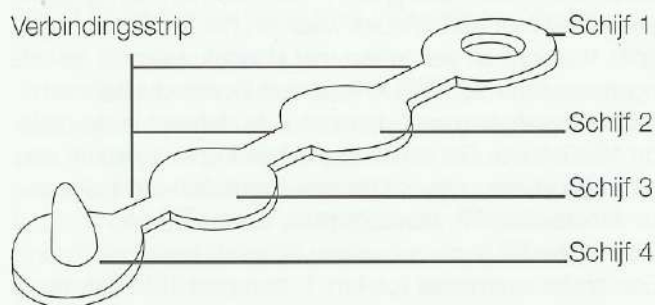
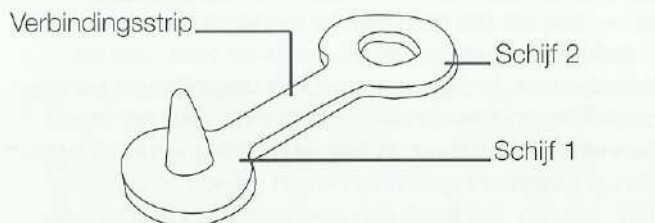
Als eerste steden, waar in de stadsarchieven melding wordt gemaakt van lakenproductie, kunnen we o.a. Middelburg (1271), Haarlem (1274), Dordrecht (1276) en Delft (1316) noemen. Wanneer het gebruik van lakenloodjes precies is begonnen, is niet bekend, maar het oudste lakenlood, in Noord West Europa gevonden, is opgegraven in Amsterdam en dateert van omstreeks 1275. Het loodje toont een afbeelding van een sleutel. Omdat de sleutel onderdeel van het wapen van Leiden vormt wordt dit lood aan deze stad toegeschreven.

Lakenloden bestaan eigenlijk uit twee platte schijven met een verbindingsstrip ertussen. In de ene schijf zit een gat en in de andere een pin.

Een andere vorm van lakenlood is het zogenaamde pijplood. Dit is, zoals de naam al doet vermoeden, een klein loden pijpje wat om een paar draden van de stof werd geschoven waarna er een merkje in werd geslagen. Een in Bergen op Zoom gevonden mooi pijplood draagt een huismerk.

Aan een laken werden vele verschillende loden bevestigd. Meestal waren dat loden die de verschillende stappen uit het productieproces vertegenwoordigden. Zo werd het eerste lood aan het begin van het weven van het laken al bevestigd. Wanneer het laken later gekeurd werd op verschillende kwaliteitseisen werd dit in het lood aangegeven door middel van het aanbrengen van kloppen. Kloppen zijn kleine secundaire instempelingen in het hoofdlood. Zo werden bijvoorbeeld de letters M, W of STUCS ingeslagen. De M gaf daarbij aan dat de meester verantwoordelijk was voor de fouten in het weefsel. De W gaf aan dat de wever verantwoordelijk was en STUCS betekende dat de stof van zo'n slechte kwaliteit was dat hij zonder stadszegel verkocht moest worden.

Deze werd door de stof gestoken en dan door het gat in het lood, waarna hij met een tang werd dicht geknepen. Later worden ook wel afzonderlijke stempels gebruikt voor het dichtslaan van het lood. Er bestonden ook loden met vier of zelfs zes schijven. Deze worden echter niet vaak gevonden en komen voornamelijk voor in Engeland.

Hoofdlood Bergen op Zoom

In de middeleeuwen werd er, na alle keuringen, nog een eindlood aan het laken bevestigd. In latere tijden, 16^e eeuw en later, worden de kloppen in het hoofdlood vervangen door de bevestiging van allemaal aparte loden voor iedere bewerkingsstap en de controle hierop. Zo konden er uiteindelijk wel 7 loden aan een laken bevestigd zijn.

Het hoofdlood toont vrijwel altijd het wapen van de stad waarin het laken werd gemaakt. In Leiden waren dit bijvoorbeeld de gekruiste sleutels en in Bergen op Zoom waren dit in de 14^e eeuw al de drie kruizen. Overigens kunnen niet alle loden met drie kruizen erop worden toegeschreven aan Bergen op Zoom. Ook de stad Breda toont drie kruizen in het wapen en dus ook op de lakenloden uit deze stad.

De aparte loden voor de verschillende bewerkingen, ook wel deelbewerkerloden genoemd, tonen meestal een familiewapen van de bewerker, een voorwerp uit dat wapen of een huismerk, al dan niet met de initialen van de bewerker zelf. Deze groep vormt de hoofdmoot van de opgegraven lakenloodjes. Simpelweg omdat er aan elk laken meerdere van deze loodjes waren bevestigd. Eén voor iedere stap uit het productieproces.

Bijvoorbeeld het noppen, vollen, ruwen, scheren en verven van het laken. Het verven werd zelfs vaak in meerdere stappen uitgevoerd, die elk ook weer afzonderlijk gekeurd moesten worden. Een mooi voorbeeld voor een 'ververs' keurlood staat hiernaast afgebeeld.

Op de achterzijde van het lood werd soms nog wat extra informatie toegevoegd, zoals de totale lengte van het laken toen het gemaakt werd. Dit werd met een klop in het lood geslagen.

Een ander gegeven dat wel eens kan worden afgelezen is in hoeveel delen het laken werd verkocht. Dit werd aangegeven met een zogenaamd telmerk.

Ook zijn er loden waarin een getal staat gekrast. Dit stond vermoedelijk voor het aantal kettingdraden dat voor de stof werd gebruikt. Het aantal kettingdraden is een maat voor de fijnheid van de stof.

TV - ARCHEOLOGIE EN GESCHIEDENIS

Teleac

Teleac gaat deze zomer de serie Nederland in de prehistorie herhalen.

Nederland in de prehistorie is een

enerverende zoektocht naar de vroege geschiedenis van ons land. Omdat er van de prehistorie geen geschreven documenten bestaan, laat de televisieserie door middel van

vondsten, reconstructies en theorieën zien, hoe de wereld er toen uitzag en hoe de mensen in die tijd leefden.

Uitgangspunt van archeoloog Leo Verhart is dat de mens van toen eigenlijk maar heel weinig verschilt van de mens van nu. Door zijn enorme creativiteit kon de mens van toen met zeer beperkte middelen toch een rijke en veelzijdige samenleving opbouwen. Daarmee werd het fundament gelegd voor onze huidige beschaving.

2 juli 2006 17:10 - 17:25 Ned. 1

De prehistorie in beeld

Was de Neanderthaler eigenlijk wel zo dom als vaak gesuggereerd wordt? Wat zijn hunebedden en waar komen ze vandaan? Opgravingen op zich zeggen maar weinig, het verhaal en de interpretatie zijn heel belangrijk.

9 juli 2006 17:10 - 17:25 uur Ned. 1

Klimaat en landschap

Tienduizend jaar geleden vocht men hier ook al tegen het water. Welke invloed hadden de vier ijstijden op het landschap en op wat er hier toen leefde en groeide?

16 juli 2006 17:10 - 17:25 uur Ned. 1

De tijd

Vondsten uit een ver verleden willen we dateren om vast te stellen welke plaats ze in de historische ontwikkeling hebben gehad.

23 juli 2006 17:10 - 17:25 uur Ned. 1

Eten en drinken

Vroeger leefde men van wat de natuur direct te bieden had. Later ging de mens akkers bewerken en dieren houden. Waarom ging de mens meer produceren dan de eerste levensbehoeften?

30 juli 2006 17:10 - 17:25 uur Ned. 1

Geloof

Wat geloofde de mens in de prehistorie? Alles wat men niet begrijpt wordt vaak een ritueel genoemd. Wie was het meisje van Yde?

6 augustus 2006 17:10 - 17:25 uur Ned. 1

Dood en begraven

In de prehistorie kwam niet iedereen in een graf. De variatie was groot: crematie, inhumatie, excarnatie, schedelbijzettingen of helemaal niets.

13 augustus 2006 17:10 - 17:25 uur Ned. 1

Techniek

Honderdduizenden jaren lang maakten mensen alleen maar werktuigen van steen, maar daar waren ze dan ook echte meesters in. We zien hoe vuursteen gewonnen werd.

20 augustus 2006 17:10 - 17:25 uur Ned. 1

Arm en rijk

Archeologie gaat vaak over de rijken, omdat armen niets hadden en dus ook niets achterlieten.

27 augustus 2006 17:10 - 17:25 uur Ned. 1

Geweld

Skeletten die in graven gevonden worden, getuigen vaak van geweld: afgehakte hoofden, ingeslagen schedels, botten vol met hak- en snijsporen. Geweld leek in de prehistorie aan de orde van de dag.

3 september 2006 17:10 - 17:25 uur Ned. 1

Contacten met de andere wereld

Grondstoffen en eindproducten, zoals zout, maalstenen, metaal en wapens, werden over grote afstanden vervoerd. Meestal over het water, maar er waren ook wegen.

10 september 2006 17:10 - 17:25 uur Ned. 1

Milieuvervuiling

Vervuiling is niet alleen een probleem van onze tijd. In de prehistorie kon men er ook wat van. Dieren werden uitgeroeid en de bodem werd uitgeput. Grote heidevelden en zandverstuivingen waren het gevolg.

17 september 2006 17:10 - 17:25 uur Ned. 1

En hoe gaat het verder?

Archeologen vertellen verhalen over het verleden. Vaak op basis van heel weinig gegevens.

VAN DE BESTUURSTAFEL

Algemene jaarvergadering

Op 6 april 2006 om 19.30 uur is de Algemene Jaarvergadering in het Gemeentelijk Archeologisch Depot. Bij deze nieuwsbrief is voor de leden de agenda ingesloten, alsmede de notulen van de Algemene Jaarvergadering van 1 april 2005, het jaarverslag van de secretaris, de jaarrekening van de penningmeester. We verwachten tot maximaal 20.30 uur te vergaderen om vervolgens na een korte pauze te luisteren en kijken naar een presentatie door Marco Vermunt over "Kaarten van Bergen op Zoom".

We hopen velen van u op de jaarvergadering te mogen ontmoeten.

Contributie

Op de jaarvergadering van 2005 is de contributie voor het jaar 2006 vastgesteld. Deze is voor het eerst in vier jaar verhoogd naar € 18,50. De acceptgiro hebben wij bij deze nieuwsbrief ingesloten, alsmede uw nieuwe lidmaatschapskaart. Zoals bekend heeft u met deze kaart o.a. gratis toegang tot onze eigen wisseltonstelling in De Gevangenpoort van 1 mei t/m 31 oktober en tot het Stadspleis Het Markiezenhof.

Cursus

Op donderdagavond 3 mei van 20.00 - 22.00 uur (theorieavond) en de zaterdagen 6 en 13 mei van 10.30 uur tot 16.00 uur (praktijkdagen) organiseren wij een cursus *Archeologisch Veldwerk*. In deze cursus worden de basistechnieken van het opgraven geleerd, waaronder de organisatie en voorbereidingen van het veldwerk, het eigenlijke opgraven en de daarbij behorende meet- en graaftechnieken en de uitwerking van de gegevens in tekeningen en rapporten. De nadruk ligt op de basistechnieken, dus geen al te ingewikkelde handelingen, maar vooral het leren zien en interpreteren van sporen en het inmeten ervan. Voor het praktijkgedeelte is het nodig dat u oude kleding en schoenen draagt. Bij regenachtig weer zijn regenkleding en laarzen geen overbodige luxe. De prijs voor deze cursus bedraagt € 10,-- voor leden en € 30,-- voor niet-leden, inclusief koffie of thee, lunches op de zaterdagen en een cursusreader (maximale deelname 8 personen).

Voor de cursus is geen specifieke voorkennis vereist.

U kunt zich opgeven bij Ank van der Kallen, tel. 0164-265158, e-mail: vanderkallen@home. Aanmeldingen worden op volgorde van binnenkomst verwerkt.

Tot slot

De redactie hoopt dat u deze nieuwsbrief in een geheel nieuw jasje met plezier heeft gelezen. Opmerkingen hierover kunt u kwijt bij de redactie op onderstaand e-mailadres. Het bestuur hoopt in het vervolg door samenwerking met anderen deze nieuwsbrief te kunnen blijven maken.

Colofon:

Uitgave: Stichting In den Scherminckel

Redactie: Ank van der Kallen

Informatie losse nummers:

Nieuwstraat 4

4611 RS Bergen op Zoom

0164 - 26 51 58

Website: www.scherminckel.nl

E-mail: vanderkallen@home.nl